

„Údolí a návrší poseto jest černými malými i velikými pahrbky.“ Hřbitovy na bojišti u Hradce Králové z roku 1866*

Vojtěch Kessler

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Historický ústav /
University of Hradec Králové, Philosophical Faculty, Institute of History
Akademie věd České republiky, v. v. i., Historický ústav /
Czech Academy of Sciences, v. v. i., Institute of History

ORCID ID: 0000-0003-1133-3663

vojtech.kessler@uhk.cz; kessler@hiu.cas.cz

Josef Šrámek

Muzeum východních Čech v Hradci Králové /
Museum of East Bohemia in Hradec Králové

ORCID ID: 0000-0002-8866-6119

j.sramek@muzeumhk.cz

“THE VALLEY AND THE HILLS ARE DOTTED WITH SMALL AND LARGE BLACK MOUNDS.” CEMETERIES ON THE 1866 BATTLEFIELD NEAR HRADEC KRÁLOVÉ

This text analyses the transformation of the battlefield near Hradec Králové after 1866 into a network of war cemeteries and memorials that have become part of the landscape, collective memory, local identity and culture, and traces their development.

KEYWORDS

war cemeteries; cultural landscape; collective memory; sepulchral art; battlefield heritage

BOJIŠTĚ JAKO EMERGENTNÍ SEPULKRÁLNÍ KRAJINA

„Údolí a návrší poseto jest černými malými i velikými pahrbky“¹ — evokační obraz zaznamenaný v místní školní kronice krátce po bitvě u Hradce Králové a užitý v názvu tohoto příspěvku vystihuje nejen přímou zkušenost s masovou smrtí, ale i zásadní

* Při práci na studii byla využita databáze Bibliografie dějin Českých zemí (online), kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (LM2023062).

1 *Kronika obecná školy Chlum*, in: Stanislava Svatoňová — Jaroslav Šůla — Petr Zimmermann (edd.), *Válka 1866 na Královéhradecku pohledem současníků. Výbor z obecních, farních a školních kronik regionu*, Hradec Králové 1991, s. 80.

proměnu krajiny, k níž v létě roku 1866 došlo.² Bojiště se v očích současníků jevilo jako jediný rozptýlený hřbitov, v němž se ztrácela hranice mezi místem boje, místem smrti a místem posledního spočinutí. Tento obraz není pouhou literární metaforou ani emocionálním přeháněním, nýbrž odrazem reálné prostorové situace: tisíce padlých byly pohřbívány přímo v terénu, často v bezprostřední blízkosti míst, kde zahynuly, a krajina byla během několika dnů doslova poseta provizorními hroby, kříži a náspy hlíny.³

Bitva u Hradce Králové tak od samého počátku generovala specifický sepulkrální útvar, který nelze redukovat na soubor jednotlivých hřbitovů či památníků. Ihned po střetu vznikla krajina, v níž se smrt stala viditelnou a prostorově artikulovanou zkušeností, kterou podnes odráží místní názvy jako Alej mrtvých, Úvoz mrtvých či Baterie mrtvých, pevně spjaté s konkrétními místy této části Královéhradecka.⁴ Hroby nebyly umístěny jenom na tradičních, sakrálně vymezených pohřebištích, nýbrž v polích, sadech, lesních lemech a na návrších, tedy v prostředí každodenní práce a pohybu místního obyvatelstva. Tato skutečnost měla dalekosáhlé důsledky: krajina bojiště se proměnila v trvalý nosič paměti, který do sebe absorboval jak individuální prožitky ztráty, tak kolektivní interpretace války a oběti.

Úvodní teze tohoto textu vychází z předpokladu, že královéhradecké bojiště je třeba chápat jako emergentní sepulkrální krajinu — tedy prostor, v němž se funerální a paměťové funkce nevytvářejí dodatečně, ale vznikají současně s pohřební praxí samotnou. Bezprostřední pohřbívání padlých, motivované především hygienickými a logistickými důvody, se zde stalo prvním krokem dlouhodobého procesu, který vedl k institucionalizaci paměti, vzniku památek, hřbitovů a později i památkové zóny.⁵ Právě tato kontinuita mezi „nutností“ a „pamětí“ představuje jeden z klíčových analytických problémů, jimiž se studie zabývá.

Zvláštní pozornost je věnována vztahu mezi funerální praxí a sepulkrální plastikou. Zatímco funerální rozměr — samotný akt pohřbení — byl v roce 1866 určován urgentní situací masové smrti, sepulkrální formy (kříže, náhrobky, pomníky, ossaria)

2 Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Krajina jako fixátor lidské paměti — příklad královéhradeckého bojiště z roku 1866*, in: Lenka Jarošová — Jindřiška Tyranová (edd.), *Krajina a lidé*, Opava 2020, s. 83–98.

3 *Kronika obecná školy Chlum*, s. 79–80; *Pamětní kniha obce Mžan*, in: S. Svatoňová — J. Šůla — P. Zimmermann (edd.), *Válka 1866 na Královéhradecku*, s. 87; *Pamětní kniha obce Măslojed*, in: tamtéž, s. 96; Josef VOLF, *Vzpomínky na válku 1866 (Zároveň průvodce po bojišti královéhradeckém)*, edd. Blanka Karešová — Vojtěch Kessler — Jiří Náhlavský — Josef Šrámek, Hradec Králové 2022, s. 65–71. Srov. Matouš HOLAS — Tomáš VONDRYSKA, *Válka 1866 — hroby promlouvají...*, in: Miroslav Novák — Pavel Burgert (edd.), *Sborník k počtĕ Jiřího Kalfersta*, Archeologie východních Čech, supplementum 1, Hradec Králové 2014, s. 93–107, zde s. 93–94.

4 Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, 3. 7. 1866. *Bitva u Hradce Králové. „Válka Němců s Němci“ v české paměti*, Praha 2024, s. 76–111, 150–167. Srov. Tereza ZÍKOVÁ — Gabriela FATKOVÁ, *Lokální identita a paměť krajiny. Významné krajinné komponenty v perspektivĕ aktĕrů*, Národopisná revue Strážnice 24, 2014, č. 3, s. 203–216.

5 Josef ŠRÁMEK, *Bojiště z roku 1866 u Hradce Králové jako místo historické paměti sui generis. Příspěvek ke genezi památkové zóny z prusko-rakouské války v letech 1866–1996*, Časopis Společnosti přátel starožitností 126, 2018, č. 4, s. 203–220.

se začaly postupně prosazovat jako prostředky stabilizace a estetizace paměti.⁶ Tyto formy však nevznikaly ve vzduchoprázdnu: navazovaly na existující pohřební tradice, historizující výtvarné vzorce i na nové impulzy vycházející z občanské společnosti a mezinárodních humanitárních organizací. Bojiště se tak stalo „laboratoří“, v níž lze sledovat, jak se v druhé polovině 19. století proměňuje vztah ke smrti vojáka, k jeho identitě a prostoru, v němž je pohřben.⁷

Pokusme se vymezit základní výzkumné otázky studie: Jakým způsobem se z prostoru válečného střetu stává hřbitovní krajina? Jaké typy sepulkrálních objektů se na bojišti objevují a jaká je mezi nimi kontinuita či diskontinuita? A konečně, jak tyto hmotné stopy smrti a paměti přispěly k formování kolektivní paměti regionu a k dlouhodobé identitě místa? Odpovědi na tyto otázky budou hledány na pomezí historické vědy, dějin umění, kulturní antropologie pohřbívání a paměťových studií, s cílem ukázat královéhradecké bojiště roku 1866 jako komplexní paměťový útvar, v němž se prolíná zkušenost masové smrti s estetickými, sociálními a institucionálními strategiemi jejího uchopení.

BOJIŠTĚ ROKU 1866 MEZI VOJENSKÝMI DĚJINAMI, PAMÁTKOVOU TRADICÍ A PAMĚŤOVÝMI STUDIÍ

Bojiště u Hradce Králové patří k nejlépe dochovaným a nejintenzivněji reflektovaným válečným krajinám 19. století ve střední Evropě. Zájem o ně se však dlouhodobě rozvíjel v několika relativně oddělených diskurzivních rovinách. Tradičně dominovaly přístupy vojensko-historické, zaměřené na průběh bitvy, pohyby jednotek, strategické rozhodování velitelů a technické aspekty boje.⁸ Paralelně se od konce 19. století formovala památková a vlastivědná tradice, soustředěná na evidenci pomníků, hřbitovů

6 Vojtěch KESSLER, *Petrifikace vojenské paměti versus pieta. Válečné pomníky a hromadné hroby v jejich historickém provozu*, in: Jiří Roháček (ed.), *Epigraphica & Sepulcralia. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií VI*, Praha 2015, s. 363–376.

7 Vojtěch KESSLER — Marie MICHLOVÁ, *The Grave of a Known Soldier. De-Anonymization of War Memorials and Mass Graves as a Modernization Process in Central and Western European Culture, Individual and Society* 27, 2024, č. 1, s. 1–24.

8 *Der Feldzug von 1866 in Deutschland*, Berlin 1867; *Geschichte der preussischen Invasion und Okkupation in Böhmen im Jahre 1866*, Prag 1867; *Österreichs Kämpfe im Jahre 1866. III*, Wien 1868; *Der Antheil des Königlich Sächsischen Armeecorps am Feldzuge 1866 in Oesterreich*, Dresden 1869; Theodor FONTANE, *Der Deutsche Krieg von 1866. I. Der Feldzug in Böhmen und Mähren*, Berlin 1871; A. PETERMANN, *Přehled postupu pruských armád v Čechách a plán bitvy u Hradce Králové 1866*, Hradec Králové 1891; Pavel VOLNÝ, *Bitva u Hradce Králové dle autentických pramenů*, Hradec Králové 1891; Ernst HEIDRICH, *Der Kampf um den Svibwald am 3. Juli 1866*, Sadová 1902; Heinrich FRIEDJUNG, *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859–1866. II*, Stuttgart — Berlin 1905; Karel KUDR, *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936; *Hradec Králové — Königgrätz 1866–1991. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference (6.–8. 6. 1991). I–IV*, Hradec Králové — Praha 1992; Pavel BĚLIŇA — Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha — Litomyšl 2005.

a pietních míst.⁹ Teprve v posledních desetiletích se k těmto perspektivám začíná systematictěji přidružovat interpretační rámec paměťových studií a kulturní antropologie, který umožňuje chápat bojiště nikoli pouze jako „historickou lokalitu“, nýbrž jako dynamický paměťový prostor.¹⁰ Mezi tradičními operačními vojenskými dějinami, historickou geografii a paměťovými studiemi se pohybuje archeologické bádání, které se královéhradeckému bojišti z roku 1866 v posledních letech intenzivně věnuje.¹¹

Základní narativ o bitvě z 3. července 1866 a její zásadní roli v prusko-rakouské válce definovala militární historiografie.¹² V jejím pojetí vystupuje krajina především jako operační pole, jehož topografie ovlivňovala průběh bojů. Smrt tisíců vojáků a jejich následné pohřbívání zde figurovaly spíše jako logistický či hygienický

9 Průvodce po bojišti králové-hradeckém, Hradec Králové 1891; Josef TAUSIK, Průvodce po bojišti královéhradeckém, Hradec Králové 1896; Josef TAUSIK — Vilém DOKOUPIL, Průvodce po bojištích královéhradeckém, u České Skalice a Náchoda, Hradec Králové 1902; Josef VOLF, Vzpomínky na válku roku 1866 (zároveň průvodce po bojišti královéhradeckém), Praha 1934, s. 136–140; Josef SIMON, Průvodce po bojišti královéhradeckém z roku 1866, Hradec Králové 1936; Jan BRŮHA — Jaroslav DVOŘÁK — Bohumil POLÁČEK — Miroslav VYCPÁLEK, Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866, Hradec Králové 1996.

10 Vojtěch KESSLER, Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků, Praha 2017; Josef ŠRÁMEK, Proměna královéhradeckého bojiště z prusko-rakouské války v pietní památkové území v letech 1866–1936, in: Eva Macková (ed.), Monumenta vivent VI. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, Jaroměř 2017, s. 22–55; TÝŽ, „Krajina zdejší podobala se jedinému velikému hřbitovu. Jindy tak tichá a neznámá stala se vele-památkou.“ Královéhradecké bojiště z roku 1866 jako nositel historické paměti, in: Ladislav Bareš — Kateřina Charvátová (edd.), Plus ultra. Sborník na památku prof. PhDr. Petra Charvátu, DrSc., v tisku.

11 Matouš HOLAS, Nález válečného hrobu z roku 1866 u Rozběřic na bojišti u Hradce Králové, Archeologie východních Čech 22, 2021, s. 111–140; TÝŽ, Nálezy válečných hrobů z války 1866 na území Královéhradeckého kraje postrádající metodiku archeologického výzkumu, Bellum 1866. Časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 (dále Bellum 1866) 25, 2016, č. 2, s. 59–69; TÝŽ, Identifikace padlých příslušníků pruské pěchoty v archeologicky zkoumaných hrobech z války roku 1866 u České Skalice a Hradce Králové, in: Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 19, 2017, s. 59–66; TÝŽ, Válečné hroby padlých v prusko-rakouské válce z roku 1866 na Královéhradecku v archeologickém kontextu, in: Jiří Hutečka — Josef Šrámek a kol., Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie, Hradec Králové 2018, s. 306–323; TÝŽ, Les Svíb pohledem archeologie bitevních krajiny prusko-rakouské války roku 1866, Královéhradecko 13, 2022, s. 43–54; Matouš HOLAS — Josef ŠRÁMEK, Nálezy z prusko-rakouské války roku 1866 v ossariu na Chlumu a jejich archeologická a antropologická interpretace, Bellum 1866 26, 2017, č. 2, s. 123–127.

12 Stefan KURZ, Die Schlacht von Königgrätz am 3. Juli 1866 — Ein operativer und taktischer Abriss, in: Christoph Schmetterer — Mariusz Menz — Jerzy Zdrada (edd.), Kontinuitäten und Zäsuren — die 1860er Jahre, ACTA Austro-Polonica 10, Wien 2017, s. 105–151; Michael EPKENHANS, 1866 — The Battle of Königgrätz. A Turning Point in German and European History?, in: J. Hutečka — J. Šrámek a kol., Mlhy na Chlumu, s. 27–38; Geoffrey WAWRO, The Fog of Chlum. Myths and Realities of the Austro-Prussian War, in: tamtéž, s. 78–85; Thorsten LOCH — Lars ZACHARIAS, The Königgrätz Myth. On the Political Construct of the Battle of 1866 (an Operations History Analysis), in: tamtéž, s. 86–103.

problém než jako kulturní fenomén. Hroby a hřbitovy byly vnímány jako vedlejší důsledek bitvy, nikoli jako svěbytný historický pramen. Tento přístup, ač nezbytný pro rekonstrukci událostí, zůstával vůči sepulkrálnímu rozměru bojiště do značné míry slepý.

Odlišnou, avšak metodologicky rovněž omezenou perspektivu přinesla památková a regionální literatura. Již od poslední třetiny 19. století se objevují soupisy pomníků, popisy jednotlivých hrobů a později i systematictější katalogizace památek.¹³ Tyto práce sehrály klíčovou roli při fyzické záchraně sepulkrálních objektů a při udržení povědomí o jejich existenci.¹⁴ Zároveň však často, byť nikoliv výhradně, setrvaly v deskriptivní rovině: pomníky byly chápány jako izolované artefakty, jejichž hodnota spočívala především v pietní funkci a v dokumentaci konkrétních vojenských jednotek či osob. Vztah mezi jednotlivými hřbitovy, jejich zakotvení v krajině a význam pro formování kolektivní paměti regionu zůstávaly spíše implicitní.

Teprve s nástupem paměťových studií a s „prostorovým obratem“ v humanitních vědách se otevřela možnost interpretovat bojiště jako komplexní paměťový útvar. Koncepty místa paměti,¹⁵ kulturní krajiny a materializované paměti umožňují chápat hroby, pomníky a ossaria nikoli jen jako pasivní připomínky minulosti, ale jako aktivní prostředky, jimiž společnost minulost strukturuje, hierarchizuje a estetizuje.¹⁶ V tomto rámci se sepulkrální objekty stávají prameny první kategorie:

- 13 Irena MICHÁLKOVÁ — Ladislav MICHÁLEK, *Kamenů hlas. O válce roku 1866*, Praha 2009. Viz také pozn. č. 9.
- 14 Bohumír TUHÝ, *Před rozhodnou bitvou. Památce několika padlých vojáků dne 2. července 1866*, *Bellum* 1866 7, 1998, č. 1, s. 28–33; Jiří VILÍM, *Odhalení pomníku č. 325 v Máslojedech a odezva návštěvy bojiště v literární práci*, *Bellum* 1866 17, 2008, č. 1, s. 132–133; TÝŽ, *Zajímavý nález — deska 69. pěšího pluku v Dohalicích*, *Bellum* 1866 23, 2014, č. 2, s. 135–136; *Pomník 6. dělostřeleckého pluku v Neděličích po letech v celé své kráse*, *Bellum* 1866 11, 2002, č. 4, s. 145–147; Jiří SYNEK, *Kadet Jan Mašek — jedna z obětí královéhradecké bitvy pohřbených v Hořicích*, *Bellum* 1866 31, 2022, č. 2, s. 34–39; TÝŽ, *Zajímavý dokument spjatý s pomníkem pěšího pluku č. 40 u Hoříněvsí*, *Bellum* 1866 32, 2023, č. 2, s. 82–91; TÝŽ, *Nadporučík Josef Wokal, dělostřelec ze vřestarského hřbitova*, *Bellum* 1866 33, 2024, č. 2, s. 57–67.
- 15 Milan HLAVAČKA, *Místa paměti*, in: Jana Čechurová — Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 602–609; TÝŽ, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“*, in: Milan Hlavačka — Antoine Marès — Magdaléna Pokorná a kol., *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 10–21; Svatava RAKOVÁ, *Místa paměti na přelomu tisíciletí. Výzvy a proměny jednoho konceptu*, in: tamtéž, s. 22–32; Bernd MÜTTER, *Bitevní pole jako místa paměti? „Historická turistika“ v dnešní západní a východní Evropě*, in: Jörg Echternkamp — Hans-Hubertus Mack (edd.), *Dějiny bez hranic? Evropské dimenze vojenských dějin od 19. století po dnešek*, Praha 2019, s. 242–254; Vojtěch KESSLER, *Práce s místy paměti coby součástí „paměťových studií“*, in: Jaroslav Pažout — Marek Syrný (edd.), *Místa paměti druhé světové války a jejich proměna*, Liberec — Banská Bystrica 2024, s. 15–20.
- 16 Božena PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, *Asociativní a organicky vyvinutá krajina bojiště bitvy u Hradce Králové*, *Zprávy památkové péče* 74, 2014, č. 6, s. 435–446; Viktor BLAŽEK, *Krajinná památková zóna území bojiště u Hradce Králové*, in: E. Macková (ed.), *Monumenta vivent VI*, s. 56–63.

vypovídají o proměnách vztahu ke smrti, o procesu individualizace padlých, o národních, konfesních i politických významových vrstvách, které byly do krajiny postupně vepisovány.

Zvláštní pozornost si v tomto ohledu zaslouží otázka anonymizace a de-anonymizace válečných obětí.¹⁷ Zatímco část mezinárodní literatury zdůrazňuje, že 19. století bylo obdobím převážně anonymních masových hrobů, královéhradecké bojiště nabízí diferencovanější obraz. Vedle hromadných pohřebišť zde relativně brzy vznikají památky se jmény padlých, s uvedením hodností a jednotek, a to jak z iniciativy armád, tak rodin či občanských spolků. Tento jev zpochybňuje jednoduché narativy o „bezejmenné smrti“ moderního vojáka a ukazuje potřebu regionálně i kulturně specifického přístupu.

TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC: KRAJINA, PAMĚŤ A SEPULKRÁLNÍ FORMA

Výklad královéhradeckého bojiště jako sepulkrální krajiny předpokládá jasné teoretické a metodologické ukotvení, které umožní překročit hranice jednotlivých disciplín, aniž by došlo k jejich mechanickému mísení. Náš text vychází z přesvědčení, že hřbitovy, válečné hroby a památníky nelze chápat pouze jako hmotné pozůstatky minulosti, nýbrž jako aktivní paměťové struktury, jejichž význam se v čase proměňuje. Teoretický rámec proto propojuje koncepty paměťových studií, kulturní geografie a dějin umění se zřetelem k antropologii pohřbívání.

Základním východiskem je pojetí kolektivní paměti jako sociálně podmíněného procesu, který je neoddelitelně spjat s konkrétními místy. Paměť se neuchovává abstraktně, ale je fixována v prostoru prostřednictvím materiálních nosičů — staveb, památek, krajinářských struktur i rituálních praktik. V tomto smyslu lze bojiště chápat jako prostor, v němž se kolektivní paměť doslova „usazuje“ do krajiny. Hroby a pomníky zde fungují jako stabilizační body, které umožňují opakované zpřítomňování minulosti a její přenos mezi generacemi.

Na tuto perspektivu navazuje koncept kulturní krajiny jako historicky vrstveného útvaru. Krajina bojiště není pouhým fyzickým prostředím, nýbrž výsledkem dlouhodobé interakce přírodních daností, lidské činnosti a symbolických významů. Sepulkrální objekty představují jednu z klíčových vrstev této krajiny: vnášejí do ní nový významový řád, který překrývá či transformuje její předchozí hospodářské a sociální funkce. Pole, louky a lesy, dosud spojované s každodenní prací, se stávají místy smrti a paměti; jejich vnímání se tím zásadně mění.¹⁸

17 Vojtěch KESSLER — Marie MICHLOVÁ — Josef ŠRÁMEK, *Hrob známého vojína. De-anonymizace válečných pomníků a hromadných hrobů jako modernizační proces?*, in: David Vrána — Jana Marešová — Jan Chlíbec — Kristina Uhlíková (edd.), *Epigraphica & Sepulcralia. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií XIII.* Georgio Roháček sexagenario oblata, Praha 2022, s. 317–338.

18 Srov. Josef ŠRÁMEK, *Venkov za prusko-rakouské války roku 1866. Selské paměti jako historický pramen a podnět pro další bádání*, *Východočeské listy historické* 32, 2014, s. 183–191; TÝŽ,

Z hlediska dějin umění je zásadní rozlišení mezi funerální praxí a sepulkrální formou. Funerální praxe označuje samotný akt pohřbení a související rituály, které jsou v případě válečných konfliktů často redukovány na minimum a podřízeny praktickým okolnostem.¹⁹ Sepulkrální forma naproti tomu zahrnuje hmotné a výtvarné prostředky, jimiž jsou pohřeb či paměť smrti reprezentovány: náhroby, kříže, stély, pomníky a ossaria. Tyto formy mají vlastní ikonografii, estetiku a symboliku, které odrážejí dobové kulturní normy i ideologické rámce. Jejich analýza umožňuje sledovat proměny vztahu ke smrti, hrdinství, oběti i identitě.

Metodologicky studie pracuje s několika vzájemně provázanými postupy. Prvním je typologická analýza sepulkrálních objektů,²⁰ která rozlišuje mezi hromadnými hroby, individuálními hroby, vojenskými hřbitovy, památníky bez fyzického pohřbu a ossarii. Tato typologie neslouží pouze k přehlednému třídění materiálu, ale především k zachycení rozdílných paměťových strategií, jež se k jednotlivým formám vážou. Druhým postupem je epigrafická analýza,²¹ zaměřená na nápisy, jména, hodnoty a jazyk památek. Právě epigrafika poskytuje cenný vhled do míry individualizace padlých a do způsobů, jimiž byly jejich identity konstruovány a prezentovány.

Třetí rovinu představuje studium institucionálních a sociálních aktérů paměti.²² Vznik, údržba a proměna sepulkrálních objektů nebyly spontánním procesem, ale výsledkem činnosti konkrétních aktérů — armád, církví, rodin padlých, občanských spolků i státních institucí. Analýza jejich motivací a vzájemných vztahů umožňuje pochopit, proč se některé památky udržely a jiné zanikly a jaké významy byly bojišti v různých obdobích přisuzovány.

Součástí metodologického rámce je rovněž sledování vztahu mezi pohřbíváním a proměnou hospodářského využití krajiny (land-use). Studie proto nevnímá

„Nešťastné jsou obce, na jejichž polích krvavé furie války v zkázyplném reji zuřily...“ Život na královéhradeckém venkově ve válečném roce 1866, in: Jitka Balcarová — Eduard Kubů — Jiří Šouša (edd.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 189–207.

19 Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti*, Praha 2020.

20 Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, „Kdybychom na ty padlé zapomněli, je to, jako by zemřeli podruhé.“ *Sepulkrální památky na královéhradeckém bojišti z roku 1866*, in: Jiří Roháček (ed.), *Epigraphica & Sepulcralia. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií VIII*, Praha 2019, s. 279–302.

21 Helga HIERSEIPEN — Clemens BAYER, *Inschriften, Schriftdenkmäler. Techniken, Geschichte, Anlässe. Mit zahlreichen Beispielen und Hinweisen zum Sammeln und Deuten*, Niedernhausen 1995; Jiří ROHÁČEK, *Epigrafika v památkové péči*, Praha 2007.

22 Martin BARUS — Vlastimil GROF — Matouš HOLAS — Zdeněk JÁNSKÝ — Vojtěch KESSLER — Josef MATOUŠEK — Jiří NÁHLOVSKÝ — Jiří SYNEK — Josef ŠRÁMEK — Tomáš VONDRYSKA, *130 let Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 (1888–2018)*, Hradec Králové 2018; Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Obrazy války v historii aneb Mantinely recepcce válečných událostí na příkladu války roku 1866*, *Marginalia Historica*. Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury 7, 2016, č. 2, s. 105–131, zde s. 124–126; TÍŽ, „Mezi účastníky slavnosti šel jediný hlas uznání komitétu...“ Podíl občanské společnosti na pietním rozvoji bojiště u Hradce Králové z roku 1866, v tisku.

sepulkrální krajinu pouze jako symbolický a paměťový útvar, ale také jako prostor každodenní práce, vlastnických vztahů a lokální správy, do nějž válečné pohřby bezprostředně zasáhly. Tato rovina je rekonstruována kombinací pramenů různé povahy: katastrálních map a indikačních skic (pro prostorové zasazení hrobů vůči polím, loukám, cestám a lesům), obecních a farních kronik (pro zachycení praktických dopadů na sklizeň, pohyb a každodenní zkušenost obyvatel), správních a zdravotních spisů (pro hygienická opatření a organizaci pohřbívání) a pozdější evidence památkové péče a Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 (pro sledování toho, která místa byla dlouhodobě chráněna, přetvářena či naopak ohrožována). Smyslem této pramenné kombinace není pouze doplnit institucionální dějiny paměti, ale postihnout, jak se pietní a funerální vrstva bojiště utvářela v trvalé interakci s produkční krajinou a s aktéry, kteří ji každodenně užívali.

Kombinací těchto přístupů vzniká analytický rámec, který umožňuje nahlížet královéhradecké bojiště roku 1866 jako dlouhodobě utvářený paměťový útvar, nikoli jako statický soubor památek. Teorie paměti zde poskytuje nástroje k interpretaci významů, kulturní geografie pomáhá porozumět jejich prostorovému zakotvení a dějiny umění umožňují číst sepulkrální formy jako vizuální a symbolické artefakty. Právě v této syntéze spočívá metodologický přínos studie, která usiluje o komplexní pochopení hřbitovů na bojišti u Hradce Králové jako místa, kde se protíná zkušenost masové smrti, estetika paměti a dlouhodobá kulturní praxe pohřbívání.

POHŘBÍVÁNÍ PO BITVĚ: OD NUTNOSTI K SYMBOLU

Ihned po skončení bojů u Hradce Králové dne 3. července 1866 stála vojenská i civilní správa před úkolem, který byl svou naléhavostí i rozsahem bezprecedentní: odstranit tisíce těl padlých z bojiště a zabránit šíření epidemií. Pohřbívání v tomto okamžiku nepředstavovalo pietní akt v tradičním slova smyslu, nýbrž nezbytné hygienické opatření, podmíněné časovým tlakem, nedostatkem pracovních sil a rozsahem devastované krajiny.²³ Právě tato situace však zásadně ovlivnila prostorové rozložení hrobů a položila základ budoucí sepulkrální krajině bojiště.

Organizace pohřbů probíhala v několika rovinách. Část těl byla pohřbívána armádními jednotkami, jiné pohřby zajišťovali místní obyvatelé, často pod dohledem duchovních. Kapacity farních hřbitovů byly rychle vyčerpány a tradiční normy pohřbívání se ukázaly jako neudržitelné. V důsledku toho docházelo k ukládání těl přímo v terénu — na polích, loukách a okrajích lesů, tedy v místech, kde vojáci padli nebo byli nalezeni. Tyto primární hroby, často hromadné, vznikaly bez dlouhodobého záměru, avšak jejich rozmístění kopírovalo topografii boje a vtisklo krajině trvalou stopu.²⁴

Tato organizace pohřbívání však nepředstavovala pouze sanitární a vojensko-správní operaci, nýbrž také zásah do fungování místní agrární krajiny. Hroby vzni-

²³ Josef KOŠTÁL, *Moje vzpomínky na válku r. 1866. K šedesátému výročí bitvy u Chlumu*, Praha 1925, s. 21–23; J. VOLF, *Vzpomínky na válku 1866*, s. 65–68.

²⁴ J. ŠRÁMEK, „Krajina zdejší [...]“.

kaly na polích, loukách i při lesních cestách, tedy v prostoru, který měl být po odeznění bojů znovu uveden do hospodářského provozu. Místní obyvatelé — vlastníci, nájemci půdy, obecní představitelé i duchovní — se proto stávali klíčovými zprostředkovateli mezi požadavkem rychlého pohřbení, pietou vůči mrtvým a potřebou obnovit každodenní rytmus práce. Právě v této rovině lze sledovat první napětí, které bude pro královéhradecké bojiště příznačné i v dalších desetiletích: sepulkrální vrstva krajiny nevznikala mimo hospodářský život, ale přímo v jeho rámci a za cenu jeho dílčího omezení, přesměrování či nového uspořádání. Pohřbívání po bitvě tak od počátku formovalo nejen paměť místa, ale i jeho praktické užívání a lokální sociální vztahy.

Hromadné hroby představují nejvýraznější projev této fáze. Ukládání desítek či stovek těl do společných jam bylo pragmatickým řešením, které zároveň znamenalo radikální anonymizaci smrti. Jednotlivé identity se v těchto pohřebištích rozpouštěly v kolektivním těle padlých, často bez ohledu na příslušnost k armádě či národnosti.²⁵ Z antropologického hlediska se zde setkáváme s extrémní podobou masové smrti, v níž je individuální paměť dočasně suspendována ve prospěch základního biologického a hygienického imperativu. Tento moment anonymizace však nebyl konečný, nýbrž představoval výchozí bod pro pozdější paměťové intervence.

Již v průběhu léta a podzimu 1866 se objevují první pokusy o symbolické označení hrobů.²⁶ Provizorní dřevěné kříže, jednoduché tabulky či kamenné náspy plnily základní orientační funkci a zároveň představovaly „nulový stupeň“ sepulkrální formy. Tyto prvky byly zpravidla pomíjivé, vystavené povětrnostním vlivům a lidskému zásahu, přesto však sehrály klíčovou roli v procesu transformace bojiště v paměťovou krajinu. Označení hrobu znamenalo první krok od čistě utilitárního pohřbu k místu, jež bylo možné navštívit, rozpoznat a zapamatovat.

Významnou roli v této fázi sehrálo místní obyvatelstvo, pro které se hroby staly součástí každodenní zkušenosti. Pole, která měla být znovu obdělávána, byla poseta náspy a kříži; lesní cesty vedly kolem provizorních pohřebišť. Krajina, dosud vnímaná jako prostor práce a obživy, se proměnila v prostor trvalé přítomnosti smrti. Tento fakt měl zásadní vliv na vznik pozdějších iniciativ směřujících k trvalému označení a ochraně hrobů: paměť nebyla abstraktní, ale neustále fyzicky přítomná. Současně měla tato proměna přímý dopad na hospodaření místních obcí a usedlostí: pole a louky, které měly být po bitvě znovu využívány, byly zatíženy mělkými hroby, náspy a provizorními označeními, což vyvolávalo praktické i pietní konflikty při obnově zemědělského provozu.

Přechod od nutnosti k symbolu se plně projevil ve chvíli, kdy se k primárním hrobům začaly vztahovat nové významy. Provizorní označení byla nahrazována trvanlivějšími formami, hromadné hroby se stávaly místy pietních shromáždění a jednotlivé lokality získávaly specifická jména a příběhy. Tento proces neprobíhal lineárně ani jednotně, ale byl výsledkem interakce různých aktérů a motivací — od vojenských autorit přes rodiny padlých až po občanské spolky. Právě v této fázi se funerální praxe

25 Vojtěch KESSLER, *Hromadné hroby a pomníky na královéhradeckém bojišti*, in: E. Macková (ed.), *Monumenta vivent VI*, s. 6–21.

26 *Kronika obecné školy Chlum*, s. 80.

definitivně proměnila v sepulkrální strategii, jejímž cílem již nebylo pouze odstranit těla z krajiny, ale vtisknout krajině smysl.²⁷

Bezprostřední pohřbívání padlých po bitvě u Hradce Králové nelze chápat jako pouhou epizodu, která by předcházela „skutečné“ paměti. Naopak, právě tato fáze vytvořila prostorový a symbolický rámec, na němž pozdější sepulkrální krajina vyrůstala. Nutnost, s níž byly hroby zakládány, se postupně proměnila v paměťovou hodnotu, a krajina bojiště se tak stala místem, kde se pragmatika války neoddělitelně prolnula s kulturními způsoby připomínání smrti a oběti.

TYOLOGIE HŘBITOVŮ A SEPULKRÁLNÍ PLASTIKY NA BOJIŠTI U HRADCE KRÁLOVÉ

Sepulkrální krajina bojiště u Hradce Králové nevznikala jako jednotný a centrálně řízený celek, nýbrž jako mnohvrstevnatý soubor sepulkrálních míst, která se liší původem, funkcí, formou i pamětovým významem. Právě tato heterogenita umožňuje analyticky rozlišit několik základních typů hřbitovů a sepulkrálních objektů, jejichž vzájemné vztahy odrážejí proměny pohřební praxe, estetických preferencí i pamětových strategií druhé poloviny 19. století. Typologické členění zde neslouží pouze k systematizaci materiálu, ale především k zachycení (dis)kontinuity sepulkrální plastiky v prostoru bojiště.

Nejstarší a z hlediska pohřební praxe nejzákladnější typ představují hromadné hroby, vzniklé brzy po bitvě. Tyto pohřby byly zpravidla situovány v místech s největší koncentrací padlých a vyznačovaly se minimální mírou individualizace. V sepulkrální rovině se u nich setkáváme s jednoduchými označeními — náspy hlíny, dřevěnými kříži či pozdějšími kamennými bloky bez jmen. Z pamětového hlediska ztělesňují hromadné hroby kolektivní zkušenost masové smrti, v níž jednotlivý voják splývá s anonymním celkem. Zároveň však představují „prázdná místa paměti“, otevřená dodatečné interpretaci a symbolickému přetížení.²⁸

Druhý typ tvoří individuální hroby a pomníky se jmény padlých, které se na bojišti objevují relativně záhy po skončení bojů. Tyto památky signalizují zásadní posun od anonymizace k de-anonymizaci smrti. Epigrafické nápisy se jmény, hodnotami a někdy i jednotkami padlých umožňují návrat individuality do prostoru masové války. Z hlediska sepulkrální plastiky se zde prosazují trvanlivější materiály — kámen a litina — a formy inspirované civilní hřbitovní kulturou, především kříže, stély a obe-

²⁷ Jiří SYNEK, 110. výročí odhalení pomníku rakouského pěšího pluku č. 8 v Horním Přímu, *Bellum* 1866 27, 2018, č. 1, s. 38–51; TÝŽ, 126 let od odhalení pomníku rakouského I. armádního sboru na Chlumu, *Bellum* 1866 31, 2022, č. 2, s. 52–69; Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Paměť a komemorace královéhradeckého bojiště z roku 1866 ve třech obrazech*, in: Vojtěch Kessler — Jan Květina — Magdalena Pokorná (edd.), *Dokud vlak nezastaví. Historie habsburského prostoru k jubileu Milana Hlavačky*, Praha 2025, s. 231–245.

²⁸ Ilustrativně Generální katalog válečných hrobů 1866, interní evidenční pomůcka Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, z. s., ev. č. 3, 4, 5, 16, 31, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 60, 67, 68, 69, 83, 84, 85, 140, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 160, 234.

lisky. Tyto památky často vznikaly z iniciativy rodin, spolubojovníků či konkrétních jednotek a představují průnik privátní paměti do veřejného prostoru bojiště.²⁹

Vojenské hroby se přirozeně nacházejí na hřbitovech v obcích po celé rozloze bojiště, ve větším počtu se nacházejí v obcích na Chlumu³⁰ a Probluzi,³¹ ve Věstarech³² a Světí,³³ v Nedělišťích,³⁴ Hoříněvsi,³⁵ Cerekvici nad Bystřicí,³⁶ Dohaličkách,³⁷ Hrádku u Nechanic,³⁸ Nechanicích,³⁹ Komárově⁴⁰ a Hořicích.⁴¹ Tady našli místo posledního odpočinku vojáci padlí v boji nedaleko odtud anebo zesnulí v místních lazaretech, a tak i tyto pohřby poskytují cenné informace o dobové topografii, logistice a dalších poměrech.

Zatímco na výše zmíněných hřbitovech se mísí hroby civilní a vojenské, byť v různé míře (například kolem kostela v obci Probluz dnes nepřehlédnutelně dominují právě hroby z války v roce 1866), specifickou kategorií jsou vojenské hřbitovy, které představují institucionalizovanější formu pohřbívání a paměti. Na rozdíl od rozptýlených hrobů a pomníků vytvářejí jasně vymezený sepulkrální celek, zpravidla s pravidelným uspořádáním hrobů a jednotným výtvarným řešením. Takové hřbitovy, zasvěcené výhradně padlým v prusko-rakouské válce, nalezneme v Hradci Králové,⁴² Máslojedech,⁴³ Novém Bydžově⁴⁴ a Sadové;⁴⁵ jistým specifikem je, že vyčleněný vojenský hřbitůvek se nachází i v obci Nedělišťích.⁴⁶ Hlavní unikát královéhradeckého bojiště v tomto směru ovšem představuje lokalita tzv. Pruského hřbitova. Třebaže se zde dnes již nachází pomníky a hroby rakouských i pruských vojáků,⁴⁷ původně byla tato lokalita založena příslušníky pruského řádu johanitů za účelem důstojného pohřbu pruských padlých.⁴⁸ Podobně jako samostatný hřbitov lze vnímat i početný soubor pomníků a válečných hrobů v lese Svíb, kterým prochází stezka příznačně

29 Ilustrativně tamtéž, ev. č. 1, 37, 38, 39, 48, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 104, 183.

30 Tamtéž, ev. č. 24, 25, 26, 202, 458.

31 Tamtéž, ev. č. 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 122, 172, 233, 249.

32 Tamtéž, ev. č. 428, 14, 15, 128, 129, 238.

33 Tamtéž, ev. č. 231, 234, 235.

34 Tamtéž, ev. č. 36, 37, 38, 39, 115, 116, 117, 118, 119, 120.

35 Tamtéž, ev. č. 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111.

36 Tamtéž, ev. č. 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

37 Tamtéž, ev. č. 12, 35, 177, 179, 180, 181.

38 Tamtéž, ev. č. 70, 71, 72, 73, 74, 75, 170, 171.

39 Tamtéž, ev. č. 77, 78, 79, 80.

40 Tamtéž, ev. č. 81, 82, 83, 420, 422.

41 Tamtéž, ev. č. 27, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 221, 255, 265, 417, 418.

42 Tamtéž, ev. č. 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287.

43 Tamtéž, ev. č. 101, 102, 104, 217, 237, 297, 303, 401.

44 Tamtéž, ev. č. 461, 462, 463, 464, 465, 466.

45 Tamtéž, ev. č. 8, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 229.

46 Tamtéž, ev. č. 40, 41, 42, 114, 326, 329, 388.

47 Tamtéž, ev. č. 31, 32, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 212, 251, 267.

48 Bohumil POLÁČEK, *Johanitě — jejich historie působení v Čechách na bojištích z války roku 1866*, Bellum 1866 6, 1995, č. 4, s. 230–233.

nazývaná Alej mrtvých.⁴⁹ Právě to ukazuje na zásadní specifikum. Tyto hřbitovy často vznikaly z iniciativy armád či humanitárních organizací a nesly silný symbolický náboj: měly demonstrovat úctu k padlým bez ohledu na národní či konfesní rozdíly. V sepulkrální plastice se zde uplatňuje střídmost a opakování, které posilují dojem kolektivní rovnosti ve smrti a zároveň vytvářejí vizuálně čitelný paměťový prostor.

Další, časově pozdější typ představují ossaria, tedy stavby určené k uložení exhumovaných ostatků. Ossarium na Chlumu, dokončené na sklonku 19. století, znamená zásadní proměnu práce s lidskými ostatky i pamětí.⁵⁰ Přenesení kosterních pozůstatků z rozptýlených hrobů do centrální stavby signalizuje přechod od primárního pohřbu k sekundární sepulkrální manipulaci, která má silně symbolický charakter. Z hlediska sepulkrální plastiky představuje ossarium vrchol historizující monumentality: architektonicky i ikonograficky je koncipováno jako sakralizovaný paměťový uzel, jenž má stabilizovat význam celého bojiště.

Vedle těchto forem existují také památníky bez přímé vazby na konkrétní pohřeb, které připomínají události, jednotky či symbolické momenty bitvy. Tyto objekty rozšiřují sepulkrální krajinu o narativní rovinu a posilují didaktickou funkci bojiště. Přestože neobsahují lidské ostatky, jejich přítomnost je neoddelitelná od hřbitovního charakteru prostoru: fungují jako vizuální a významové orientační body, které propojují jednotlivá sepulkrální místa do širší paměťové sítě.⁵¹

Analýza materiálů a forem sepulkrální plastiky napříč těmito typy ukazuje na výraznou (dis)kontinuitu. Na jedné straně lze sledovat kontinuitu základních symbolů, především kříže jako dominantního znaku smrti a oběti.⁵² Na straně druhé je patrný posun od efemérních, provizorních forem k trvanlivým, esteticky promyšleným památkám, které reflektují dobový historismus a rostoucí význam památkové péče. Tento posun není pouze výtvarný, ale i významový: sepulkrální plastika se stává prostředkem institucionalizované paměti, která usiluje o dlouhodobou čitelnost a stabilitu.

Typologie hřbitovů a sepulkrálních objektů na královéhradeckém bojišti tak odhaluje komplexní proces, v němž se pohřební praxe, výtvarná forma a paměťová funkce

⁴⁹ Generální katalog válečných hrobů 1866, ev. č. 5, 6, 7, 103, 138, 139, 140, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 187, 192, 206, 219, 223, 269, 272, 276, 278, 292, 313, 319, 335, 336, 337, 338, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 426, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 454, 455, 467. Srov. Miloslav ŠTRYCH, *Putování lesem Svíbem a jeho nejbližším okolím*, Hradec Králové 2024, s. 29–90.

⁵⁰ Generální katalog válečných hrobů 1866, ev. č. 346. K dobové reflexi srov. *Pro paměť padlých bojovníků*, Ratibor 12, 1895, s. 608–609.

⁵¹ Ilustrativně Generální katalog válečných hrobů 1866, ev. č. 7, 22, 23, 24, 81, 82, 87, 89, 263, 275, 292, 296, 407. Srov. Zdeněk JÁNSKÝ — Vlastimil GROF — Jiří SYNEK, *Baterie mrtvých u Chlumu v roce 1866*, Hradec Králové 2013; Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Requiem za rytíře. Jezdecká srážka u Střezetic 3. 7. 1866*, Hradec Králové 2016, s. 105–112; Jiří SYNEK, *Poslední boj baterie setníka Josefa Kuhna*, Bellum 1866 34, 2025, č. 1, s. 23–39.

⁵² Srov. Nicholas J. SAUNDERS, *Crucifix, Calvary, and Cross. Materiality and Spirituality in Great War Landscapes*, World Archaeology 35, 2003, č. 1, s. 7–21.

vzájemně podmiňují. Rozptýlené hromadné hroby, individualizované pomníky, vojenské hřbitovy i ossaria společně vytvářejí sepulkrální krajinu, jejíž význam nelze redukovat na jednotlivé objekty. Právě jejich souhra a vzájemné napětí činí z bojiště roku 1866 jedinečný paměťový útvar, v němž se zrcadlí proměny vztahu společnosti ke smrti, válce a paměti v dlouhém 19. století.

KOMITÉT PRO UDRŽOVÁNÍ PAMÁTEK NA BOJIŠTI: OBČANSKÁ PAMĚŤ, HISTORISMUS A INSTITUCIONALIZACE KRAJINY

Vznik a činnost Komitétu pro udržování památek na bojišti u Hradce Králové představují klíčový moment v dějinách sepulkrální krajiny roku 1866. Zatímco bezprostředně po bitvě a v následujících desetiletích byla péče o hroby a památníky převážně lokální, fragmentární a závislá na iniciativě jednotlivců, založení Komitétu znamenalo zásadní přechod k institucionalizované, systematické a dlouhodobě udržitelné paměťové praxi. Bojiště se v tomto okamžiku definitivně proměnilo z prostoru spontánní pietní aktivity v prostor spravované paměti.

Impulzem k založení Komitétu byla narůstající krize sepulkrální krajiny v poslední třetině 19. století. Provizorní hroby a památky podléhaly přirozenému chátrání, mnohé zanikaly v důsledku zemědělské činnosti, terénních úprav či prosté lhostejnosti.⁵³ Současně se zvyšoval počet návštěvníků bojiště, kteří zde hledali místa konkrétních střetů i hrobů padlých.⁵⁴ Tato kombinace fyzického ohrožení památek a rostoucího zájmu veřejnosti vedla k uvědomění, že paměť bojiště nelze ponechat pouze na individuální pietě, ale vyžaduje organizovanou správu a koncepční přístup.

Komitét, založený roku 1888, se stal výrazem moderní občanské společnosti, která převzala iniciativu v oblasti paměti a památkové péče.⁵⁵ Jeho činnost nebyla omezena na pouhou údržbu existujících objektů, ale zahrnovala také jejich evidenci, opravy a v některých případech i výstavbu nových památek. Tímto způsobem Komitét aktivně vstupoval do podoby sepulkrální krajiny a spoluvytvářel její estetický i symbolický řád. Historismus, jenž v této době dominoval výtvarné kultuře, se zde promítl do preferencí určitých forem a stylů, které měly památkám dodat důstojnost, trvanlivost a srozumitelnost.⁵⁶

⁵³ Z bojiště u Sádové, Ratibor 6, 1889, č. 16, s. 242.

⁵⁴ Čtvrtstoleté výročí bitvy u Hradce Králové, Ratibor 8, 1891, č. 28, s. 331.

⁵⁵ Jaroslav DVOŘÁK, Jan Nepomuk Steinský. Otec válečných hrobů z roku 1866, Hradec Králové 2011; M. BARUS — V. GROF — M. HOLAS — Z. JÁNSKÝ — V. KESSLER — J. MATOUŠEK — J. NÁHLOVSKÝ — J. SYNEK — J. ŠRÁMEK — T. VONDRYSKA, 130 let Komitétu, *passim*; Josef MATOUŠEK, „Ein ‚Hoch‘ diesem Regimente!“ Dopis Jana Nepomuka Steinského o honu ve Svíbském lese 16. listopadu 1888, Bellum 1866 31, 2022, č. 2, s. 70–73; V. KESSLER — J. ŠRÁMEK, Mezi účastníky slavnosti, v tisku.

⁵⁶ Petr GLÁSER, Václav Weinzettl, architekt vojenských pomníků (1862–1930), Historie a vojenství 51, 2002, č. 4, s. 935–955; TÝŽ, Vojenské pomníky a památníky architekta Václava Weinzettla. Přehled díla, Historie a vojenství 52, 2003, č. 1, s. 184–205.

Významným aspektem činnosti Komitétu byla snaha o čitelnost krajiny. Bojiště nemělo být pouze souborem izolovaných památek, ale koherentním pamětovým celkem, v němž se návštěvník dokáže orientovat. K tomu sloužilo značení jednotlivých míst, vydávání průvodců a později i budování infrastruktury pro návštěvníky.⁵⁷ Tyto aktivity zásadně proměnily způsob, jakým bylo bojiště vnímáno: z prostoru, který vyžadoval osobní znalost nebo lokální paměť, se stal interpretovaný krajinný celek, jehož význam byl zprostředkováván textem, mapou a vizuálními symboly.

Komitét zároveň sehrál klíčovou roli v procesu kanonizace paměti bojiště. Výběr památek určených k obnově, rozhodování o jejich podobě a hierarchizace jednotlivých míst vytvářely implicitní narativ o bitvě a jejích obětech. Některé lokality se staly „uzlovými body“ paměti, jiné zůstaly na okraji zájmu.⁵⁸ Tento proces nebyl neutrální: odrážel dobové hodnoty, estetické preference i politické a společenské kontexty konce 19. století. Paměť bojiště se tak postupně stabilizovala v podobě, která byla výsledkem vědomého kulturního výběru.

Z hlediska sepulkrální plastiky znamenala činnost Komitétu posun k větší jednotnosti a trvanlivosti. Provizorní označení byla nahrazována kamennými či litinovými památkami, opravovány byly nápisy a doplňovány chybějící identifikační údaje. Tento proces lze chápat jako druhou fázi de-anonymizace, v níž se paměť padlých znovu aktualizovala a přizpůsobovala soudobým představám o důstojném připomínání smrti. Sepulkrální forma zde již nesloužila pouze k označení hrobu, ale k reprezentaci paměti v dlouhodobém horizontu.

Komitét pro udržování památek nebyl pouze technickým správcem sepulkrální krajiny, ale klíčovým aktérem pamětového procesu. Jeho činnost zprostředkovala přechod od spontánní a fragmentární paměti k paměti institucionalizované, estetizované a veřejně komunikované. Bojiště u Hradce Králové se díky tomu stalo jedním z nejucelenějších pamětových komplexů válečné smrti 19. století ve střední Evropě — nikoli navzdory své rozptýlenosti, ale právě skrze ni, jako krajina, jejíž sepulkrální význam byl vědomě pěstován, udržován a interpretován.

DISKONTINUITY 20. STOLETÍ: PROMĚNY PAMĚŤOVÝCH REŽIMŮ A OSUDY SEPULKRÁLNÍ KRAJINY

Vstup královéhradeckého bojiště do 20. století znamenal zásadní proměnu kontextů, v nichž byla jeho sepulkrální krajina interpretována, udržována a symbolicky zatěžována. Zatímco poslední desetiletí 19. století byla charakteristická expanzí památkové péče a stabilizací pamětového obrazu bojiště, nové století přineslo diskontinuity

⁵⁷ Josef SIMON, *Padesát let trvání Spolku pro udržování válečných památek na bojišti královéhradeckém z roku 1866*, Hradec Králové 1939, s. 20.

⁵⁸ Toto lze nejlépe ilustrovat na osudech dvou rakouských dělostřeleckých baterií setníků van der Groebena a Kuhna, které v bitvě splnily stejný úkol. Historická paměť však slávu v podobě jednoho z nejsilnějších příběhů o tzv. baterii mrtvých připsala toliko jedné z nich. Srov. Vojtěch KESSLER, *Baterie mrtvých — inventura jednoho fenoménu*, *Bellum* 1866 22, 2013, č. 2, s. 87–109; J. SYNEK, *Poslední boj*, s. 23–39.

pamětových režimů,⁵⁹ které tuto relativní kontinuitu narušily. Tyto zlomy nebyly způsobeny pouze fyzickým chátráním památek, ale především změnami politických rámců, ideologických priorit a kulturních představ o válce, smrti a hrdinství.

Prvním zásadním mezníkem byl rok 1918 a rozpad habsburské monarchie. Vznik nového státu znamenal přehodnocení vztahu k válkám 19. století, které byly nově chápány jako konflikty „cizí“, nepřímo související s československým státním příběhem. Bojiště u Hradce Králové tím ztratilo část své politické a symbolické relevance, aniž by však došlo k jeho úplnému vytěsnění z veřejné paměti. Péče o památku pokračovala, avšak bez dřívější dynamiky a bez ambice dalšího rozšiřování sepulkrálního souboru. Paměť se stabilizovala, ale zároveň částečně „zestárla“ — stala se více konzervující než tvůrčí.⁶⁰

Další výraznou proměnou prošla sepulkrální krajina ve třicátých letech 20. století, kdy došlo k muzealizaci bojiště. Otevření muzea a systematická snaha o interpretaci bitvy znamenaly nový způsob práce s pamětí: hroby a památníky přestaly být pouze místy pietní návštěvy a staly se součástí didaktického narativu. Bojiště bylo rámováno jako historická lokalita, kterou lze „číst“ prostřednictvím expozic, průvodců a organizovaných tras. Tento proces posílil ochranu památek, zároveň však částečně oslabil jejich původní sepulkrální funkci: smrt a truchlení ustupovaly do pozadí ve prospěch výkladu vojenských událostí.⁶¹

Období druhé světové války a následných politických změn po roce 1945 přineslo další diskontinuitu. Nové ideologické rámce upřednostňovaly jiné pamětové narativy, především zkušenost okupace a odboje, a sepulkrální krajina bojiště roku 1866 se ocitla na okraji oficiální pamětové politiky. Přesto nedošlo k jejímu systematickému potlačení. Hřbitovy a památníky nadále existovaly, často díky setrvačnosti památkové péče a lokálním iniciativám, které udržovaly jejich základní funkčnost. Paměť bojiště se v tomto období stala spíše tichou pamětí, přítomnou v krajině, avšak méně artikulovanou ve veřejném diskurzu.⁶²

59 Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Legacy of the One-Armed Commander in the Shadow of the Red Star. The Conservation of Burial Monuments from the Austro-Prussian War in Hradec Králové between 1948 and 1989*, Zprávy památkové péče 82, 2022, č. 1, s. 17–30.

60 J. ŠRÁMEK, *Proměna královéhradeckého bojiště*, s. 33–34. Srov. Vojtěch KESSLER — Josef ŠRÁMEK, *Quo vadis bellum germanicum? Zamyšlení nad historiografi prusko-rakouské války roku 1866*, in: Jana Čechurová — Josef Žemlička a kol., *Souboj mečů, idejí a charakterů. K životnímu jubileu prof. Ivana Šedivého*, Praha 2019, s. 119–131; Josef ŠRÁMEK, *Cesta Josefa Simona k historii prusko-rakouské války. Dějepisectví válečného roku 1866 mezi monarchií a republikou*, Královéhradecko 11, 2020, s. 97–108; TÝŽ, *Příspěvek k dílu Josefa Simona a postavení dějepisectví prusko-rakouské války 1866 v éře první Československé republiky*, Bellum 1866 27, 2018, č. 2, s. 77–82.

61 TÝŽ, *Proměna královéhradeckého bojiště*, s. 34–35; TÝŽ, *Vznik Válečného muzea 1866 na Chlumu ve světle soudobých polemik (1910–1936)*, Bellum 1866 26, 2017, č. 2, s. 31–41; TÝŽ, *Inventář historické sbírky Válečného muzea 1866 na Chlumu z let 1936–1954*, Bellum 1866 25, 2016, č. 2, s. 128–146.

62 Jaroslav DVOŘÁK — Jiří SYNEK, *Před 25 lety byl obnoven Komitét 1866*, Bellum 1866 24, 2015, č. 2, s. 5–25; V. KESSLER — J. ŠRÁMEK, *Legacy of the One-Armed Commander*, s. 21–30; Josef ŠRÁMEK, *Mezi legalitou a legitimitou. Fenomén občanské památkové ochrany na*

Specifickou kapitolu představuje socialistické období, v němž byla sepulkrální krajina vystavena ambivalentnímu zacházení. Na jedné straně byla uznávána jako součást kulturního dědictví a historické krajiny, na straně druhé však nebyla plně kompatibilní s ideologickým výkladem dějin, který kladl důraz na třídní boj a moderní revoluční tradice. Výsledkem byl stav omezené, avšak relativně stabilní ochrany: památky nebyly systematicky ničeny, ale ani aktivně rozvíjeny. Tato „zamrzlá paměť“ paradoxně přispěla k zachování sepulkrální krajiny v její historizující podobě.

Zlomovým momentem se stal rok 1989 a následné období transformace, které umožnilo nové uchopení bojiště v širším kulturním a památkovém rámci.⁶³ Vyhlášení krajinné památkové zóny v roce 1996 lze chápat jako institucionální potvrzení dlouhodobé paměťové hodnoty sepulkrální krajiny.⁶⁴ Tento akt zároveň symbolicky uzavřel sérii diskontinuit 20. století a otevřel novou fázi, v níž je bojiště vnímáno jako historický, kulturní i paměťový celek s mezinárodním významem.

Tato kapitola ukazuje, že diskontinuity 20. století nepředstavovaly přerušení paměti v absolutním smyslu, ale spíše proměny jejích režimů. Sepulkrální krajina bojiště u Hradce Králové se v průběhu století pohybovala mezi pietou, muzealizací, marginalizací a ochranou, přičemž v každém z těchto režimů získávala odlišný význam. Právě schopnost adaptace na měnící se kulturní a politické kontexty je jedním z důvodů, proč si tato krajina uchovala svou integritu a zůstává čitelným paměťovým útvarem i v současnosti.⁶⁵

SOUČASNÉ NAPĚTÍ: OCHRANA, INFRASTRUKTURA, KOMERCIALIZACE A „DRUHÝ ŽIVOT“ BOJIŠTĚ

Současný stav sepulkrální krajiny bojiště u Hradce Králové je výsledkem dlouhodobého historického vývoje, avšak zároveň odrazem aktuálních společenských, ekonomických a infrastrukturních tlaků. Vyhlášení krajinné památkové zóny v druhé polovině devadesátých let 20. století sice formálně potvrdilo mimořádnou hodnotu tohoto území, samo o sobě však nezajistilo jeho bezproblémovou ochranu. Ponecháme-li stranou vandalismus příznačný pro devadesátá léta 20. století, památkové zakotvení královéhradeckého bojiště poněkud paradoxně otevřelo prostor pro nové typy napětí, v nichž se střetává pietní charakter bojiště s požadavky moderní krajiny, dopravní infrastruktury a kulturního turismu.

Jedním z nejvýraznějších problémů současnosti je konflikt mezi ochranou paměťové integrity krajiny a rozvojem infrastruktury. Dopravní stavby, technické sítě a změny

královéhradeckém bojišti z prusko-rakouské války mezi lety 1969–1989, Královéhradecko 14, 2023, s. 125–149; TÝŽ, Na okraj připomínky stého jubilea bitvy u Hradce Králové z 3. července 1866 a jejího dobového kontextu, Bellum 1866 32, 2023, č. 2, s. 92–103; Josef MATOUŠEK, Snaha o obnovení Ústředního spolku pro udržování válečných pomníků z roku 1866 po 2. světové válce, Bellum 1866 33, 2024, č. 1, s. 103–112.

63 J. DVOŘÁK — J. SYNEK, Před 25 lety, s. 17–25.

64 J. ŠRÁMEK, Bojiště z roku 1866, s. 213–216; V. BLAŽEK, Krajinná památková zóna, s. 56–63.

65 B. PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Asociativní a organicky vyvinutá krajina, s. 435–446.

v hospodaření s půdou narušují prostorovou kontinuitu bojiště, která je klíčová pro jeho sepulkrální význam. Rozptýlený charakter hrobů a památek činí tuto krajinu obzvláště zranitelnou: i relativně lokální zásah může narušit historické vazby mezi jednotlivými místy a oslabit čitelnost bojiště jako celku. Z hlediska paměťových studií zde nejde pouze o ztrátu jednotlivých objektů, ale o erozi vztahů, které mezi nimi existují.

S tím úzce souvisí otázka autenticity a přemísťování památek. V minulosti docházelo k přesunům některých sepulkrálních objektů v důsledku zemědělských úprav či stavební činnosti, přičemž tyto zásahy byly často motivovány snahou o jejich „záchranu“.⁶⁶ V současném kontextu se však stále naléhavěji ukazuje, že přenesení památky z původního místa sice může zachovat její fyzickou existenci, avšak zároveň zásadně oslabuje její paměťovou funkci. Sepulkrální objekt totiž neodkazuje pouze k padlým, ale také k místu jejich smrti a pohřbu; oddělením od tohoto kontextu se mění jeho význam i interpretace.

Další rovinu napětí představuje komercializace bojiště a jeho „druhý život“ v kulturním turismu. Rostoucí zájem o historická bojiště jako turistické destinace přináší nesporné výhody, zejména zvýšené povědomí veřejnosti a finanční zdroje pro údržbu památek.⁶⁷ Zároveň však hrozí redukce sepulkrální krajiny na „atrakci“, jejíž význam je zprostředkován zjednodušenými narativy a vizuálními efekty. Pietní rozměr, založený na tichu, rozptýlenosti a individuální reflexi, se obtížně slučuje s logikou masové návštěvnosti a marketingu.⁶⁸

Z hlediska paměťových studií lze tento proces chápat jako přechod k novému paměťovému režimu, v němž se bojiště stává kulturním produktem. Paměť je zde prezentována prostřednictvím interpretací, reenactmentů či tematických akcí, které mohou obohatit porozumění minulosti, avšak zároveň ji přetvářejí podle očekávání současného publika. V tomto „druhém životě“ bojiště se sepulkrální objekty ocitají v napětí mezi rolí historického pramene a rolí vizuální kulisy.⁶⁹

Současná ochrana bojiště tak vyžaduje komplexní přístup, který překračuje tradiční památkovou péči. Nejde pouze o konzervaci jednotlivých hrobů a pomníků, ale o udržení paměťové krajiny jako celku, včetně jejích prostorových vztahů, ticha a každodenní samozřejmosti. To předpokládá citlivé vyvažování mezi ochranou, využíváním a interpretací, stejně jako otevřenou debatu o tom, jaké formy připomínání jsou v sepulkrálním prostoru přípustné.

⁶⁶ Generální katalog válečných hrobů 1866, ev. č. 10, 17, 18, 29, 31, 33, 61, 64, 69, 101, 102, 104, 112, 124, 126, 143, 201, 203, 215, 217, 220, 224, 233, 263, 264, 329, 339, 396, 397, 419, 470.

⁶⁷ Srov. Regina BENDIX, *Capitalizing on Memories Past, Present, and Future. Observations on the Intertwining of Tourism and Narration*, *Anthropological Theory* 2, 2002, č. 4, s. 469–487.

⁶⁸ Martin BARUS — Vlastimil GROF — Jiří HANUŠ — Matouš HOLAS — Ondřej KRÁL — Petr LAZURKO — Jiří NÁHLOVSKÝ — Jiří SYNEK — Josef ŠRÁMEK — Radek TEICHMAN — Tomáš VONDRYSKA, *Přehled kulturních a vzpomínkových akcí v roce 2016 vztahujících se ke 150. výročí války roku 1866*, *Bellum* 1866 26, 2017, č. 1, s. 41–81; V. KESSLER — J. ŠRÁMEK, *Obrazy války*, s. 115–118, 124–126.

⁶⁹ Josef FUČÍK, *Hradec Králové 2006 — výzvy a zamyšlení*, *Bellum* 1866 15, 2006, č. 1, s. 58–66. Srov. Petr WOHLMUTH (ed.), *Vojáci věčné války. Militární reenactment v českých zemích mezi historickou rekonstrukcí a nevyřízenými úcty dějin*, Praha 2024, s. 9–49, 298–333.

Kapitola ukazuje, že současné napětí kolem bojiště není známkou jeho úpadku, ale naopak důkazem jeho živosti. „Druhý život“ bojiště u Hradce Králové je projevem toho, že sepulkrální krajina roku 1866 nadále vstupuje do dialogu s přítomností. Výzvou zůstává, aby tento dialog nenarušil základní paměťovou a pietní funkci prostoru, ale naopak ji dokázal uchovat a srozumitelně zprostředkovat i budoucím generacím.

ZÁVĚR: BOJIŠTĚ JAKO ROZPTÝLENÝ HŘBITOV, PAMĚŤOVÁ TECHNOLOGIE A ESTETICKÝ REŽIM

Studie ukázala, že bojiště u Hradce Králové z roku 1866 nelze redukovat ani na vojensko-historickou lokalitu, ani na soubor izolovaných pietních památek. V dlouhodobé perspektivě se zde utvářel rozptýlený hřbitov, jehož struktura, význam i estetika vznikaly v dynamickém procesu, sahajícím od bezprostřední zkušenosti masové smrti až k dnešní památkové ochraně a kulturní interpretaci. Právě tento proces proměny — od nutnosti k paměti, od provizoria k instituci — představuje klíčový přínos královéhradeckého bojiště pro studium sepulkrálních krajín moderní doby.

Východiskem byla krajina náhle zaplněná tisíci hrobů, jejichž rozmístění kopírovalo topografii boje a logistiku pohřbívání. Tato fáze vytvořila základní prostorový rámec, jenž se ukázal být mimořádně odolný vůči pozdějším změnám. Rozptýlenost hrobů, často v těsném sepětí s místem smrti, se stala určujícím znakem bojiště a zásadně ovlivnila všechny následující paměťové intervence. Hřbitov zde nevznikl jako centrální, plánovaná entita, nýbrž jako krajinná konfigurace paměti, v níž se jednotlivé sepulkrální body vzájemně podmiňují.

Analýza typů hřbitovů a sepulkrální plastiky ukázala, že tato krajina je charakterizována výraznou (dis)kontinuitou. Na jedné straně přetrvávají základní symbolické formy, především kříž jako univerzální znak smrti a oběti; na straně druhé se mění jejich materiálové, výtvarné a významové zpracování. Přejít od dřevěných křížů k litině a kameni, od anonymních hromadných hrobů k jmenným památkám a od rozptýlených pohřebišť k ossariu představuje nejen estetickou, ale především kulturní proměnu vztahu ke smrti vojáka. Sepulkrální plastika se stává prostředkem individualizace, historizace a institucionalizace paměti.

Zásadní roli v tomto procesu sehrála občanská společnost, především prostřednictvím Komitétu pro udržování památek. Jeho činnost ukazuje, že paměť bojiště nebyla výhradně státním projektem, ale výsledkem dlouhodobé občanské angažovanosti, která dokázala spojit pietní motivace s historizujícím estetickým režimem konce 19. století. Bojiště se tak proměnilo v paměťovou technologii — v soubor materiálních, institucionálních a interpretačních prostředků, jež umožňovaly minulost nejen uchovat, ale i číst a znovu aktualizovat.

Diskontinuity 20. století a současné napětí ukázaly, že sepulkrální krajina není statickým dědictvím, nýbrž živým prostorem, v němž se střídají různé paměťové režimy. Muzealizace, ideologická marginalizace i dnešní komercializační tlaky představují různé způsoby, jakými je bojiště znovu zasazováno do aktuálních kulturních rámců. Tyto proměny přitom neznamenají nutně ztrátu paměti, ale její přetváření, které klade nové nároky na ochranu autenticity a čitelnosti krajiny.

V širším kontextu paměťových studií lze královéhradecké bojiště chápat jako modelový případ sepulkrální krajiny moderní války. Ukazuje, že paměť masové smrti se neukládá pouze v textech a rituálech, ale především v prostoru, jehož estetika a struktura formují způsob, jakým je minulost vnímána. Rozptýlený hřbitov u Hradce Králové je zároveň svědectvím o proměně evropské kultury smrti v dlouhém 19. století: od kolektivní anonymity k rostoucí individualizaci, od efemérního označení k trvalé památce, od spontánní piety k institucionální paměti.

Závěrem lze konstatovat, že sepulkrální krajina bojiště roku 1866 není pouze historickým reliktem, ale trvalou výzvou pro současnost. Její ochrana a interpretace vyžadují respekt k její rozptýlené povaze, k tichu a nenápadnosti, které jsou nedílnou součástí její paměťové funkce. Právě v této nenápadnosti spočívá její síla: krajina, „posetá černými malými i velkými pahrbky“, zůstává i dnes místem, kde se estetika, paměť a zkušenost smrti setkávají v jedinečném a stále aktuálním dialogu.

Pomník na hromadném hrobě pruských, saských a rakouských vojáků na hřbitově v obci Probluz (© MVČ HK).

Pomníky označující hromadný hrob rakouských a saských vojáků a hrob Ferdinanda Freunda, majora rakouského pěšího pluku č. 8 u obce Horní Příim (© MVČ HK).

Soubor pomníků z války 1866 na vojenském hřbitově v obci Máslojedy (© MVČ HK).

Mohyla označující hromadný hrob rakouských a pruských vojáků v lese Svíb (© MVČ HK).

Soubor pomníků na tzv. Pruském hřbitově v obci Chlum (© MVČ HK).

Pomník na památku příslušníků
rakouského pěšího pluku č. 4
Hoch und Deutschmeister v obci
Rozběřice (© MVČ HK).

Ossarium na Chlumu (© MVČ HK).

Dobový snímek Pruského hřbitova na Chlumu, v popředí v uniformě zachycen František Waldek, místopředseda Komitétu pro udržování válečných pomníků na bojišti Královéhradeckém (© MVČ HK).

Výroční bohoslužba na bojišti u mauzolea u obce Lípa 3. července 1906 (© MVČ HK).

Saští veteráni z prusko-rakouské války u pomníku saského krále Alberta v obci Probluz na výročí v roce 1906. V pozadí pomník saského expedičního sboru z války 1866 (© MVČ HK).

SUMMARY

The Austro-Prussian War of 1866 left a lasting mark, particularly in eastern Bohemia, where its legacy is preserved in the form of scattered war cemeteries and memorials. After 1866, the battlefield near Hradec Králové was transformed into a scattered “cemetery complex”, existing both on the ground and in contemporary and later imaginations, in which the pragmatics of immediate burial, the historicism of sepulchral forms, civic heritage preservation activities, and various regimes of collective memory overlap. These sepulchral monuments gradually became an integral part of the cultural and natural landscape, significantly shaping collective memory and local identity. The creation, appearance, and long-term development of war cemeteries and memorials reflect not only the aesthetic and ideological norms of the time, but also the growing role of civil society in institutionalizing the memory of the battlefield. Cemeteries have been transformed into places of memory, where the reverential function blends with the aesthetic impact of the landscape and which serve as permanent reminders of the historical experience of mass death. This paper focuses on the transformation of the Hradec Králové battlefield of 1866 in terms of the (dis)continuity of local funerary and sepulchral sculpture in existing and newly established cemeteries. It shows how the original “places of death” gradually became institutionalized and culturally anchored spaces of memory.

PhDr. Vojtěch Kessler, Ph.D., vystudoval obor historie na Univerzitě Karlově v Praze a působí jako vědecký pracovník v Historickém ústavu AV ČR. Je ředitelem Historického ústavu Univerzity Hradec Králové. Zabývá se historickou pamětí, dějinami každodennosti a militárními dějinami. Je členem Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 a Společnosti pro výzkum dějin vojenství.

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D., vystudoval obor historie na Univerzitě Palackého v Olomouci a působí jako historik a kurátor v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Jeho odborným zájmem je především prusko-rakouská válka z roku 1866, dějiny památkové péče na bojištích z roku 1866 a historická paměť spjatá s prusko-rakouským konfliktem. Je členem Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 a Společnosti pro výzkum dějin vojenství.

